

М. М. Ігнатенко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8626-4624>

А. О. Красножон,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6662-7477>

Ю. О. Ткаченко,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8220-0922>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.99

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ВИСОКИХ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ УСТРОЇВ У ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ГРАНТОВА ПІДТРИМКА

М. Ihnatenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav
A. Krasnozhon,
Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav
Yu. Tkachenko,
Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

IMPLEMENTATION OF HIGH-TECH INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF SMALL AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THEIR GRANT SUPPORT

Стаття присвячена висвітленню актуальних проблем впровадження інновацій вищих технологічних устроїв у діяльність малих аграрних підприємств. Актуальність та своєчасність обраної проблематики визначається повільним та недостатнім впровадженням саме цих інновацій, які кардинально змінюють техніку, технології виробництва, навіть властивості живих організмів як важливих учасників аграрного виробництва і саме на рівні малих підприємств агробізнесу, оскільки вони також відіграють велику роль у ньому, поряд з великими та середніми, де ситуація з інноваціями є значно кращою. Тому метою дослідження було виявлення таких інновацій, їх сутності та економічної доцільності як запоруки збереження й конкурентоспроможного розвитку, а також оцінка ризиків і перешкод та можливостей їх усунення. Встановлено, що технологічним ядром п'ятого устрою є мікроелектроніка, цифрові технології й інформатика, а шостого — нанотехнології і біотехнології, когнітивні науки. В Україні є значний потенціал для їх розвитку, що проявляється у значній (світового масштабу) ІТ-фірм з високим рівнем капіталізації та тенденціями росту; якісному кадровому складу; відомими школами з селекції, генетики та розведення тварин. Однак досягнення останніх не завжди знаходять застосування в Україні через відсутність замовлень від вітчизняних товаровиробників, а відтак, і коштів на продовження досліджень. Та й самі малі аграрні підприємства не достатньо адаптовані до інновацій з високим рівнем новизни. Виявлено, що це дефіцит інвестицій; погана обізнаність власників та керівників; традиційність фахівців і працівників; недостатня робота в мережі інтернет щодо інформації про інновації та їх можливе інвестиційне забезпечення, е-фінанси, е-комерцію. Однак саме названі нововведення, нові джерела та способи отримання енергії, енерго- і ресурсоощадності; точне землеробство і меліорації; біотехнології та когнітивні інновації є запорукою конкурентоспроможного розвитку малих аграрних підприємств в Україні і на світових аграрних ринках. У статті визначено онлайн джерела відповідної інформації в українському сегменті інтернету. Обґрунтовано, що джерелом інвестування інновацій можуть бути грантові кошти Уряду України, такі неурядових організацій,

а також інших краї на міжнародних інститутах (наприклад, міжнародної продовольчої організації — FAO). Також вказано, що інновації жодним чином не заперечують традиційну діяльність, мають свою сферу прояву та підтримують її.

The article is devoted to highlighting the actual problems of introducing innovations of higher technological structures into the activities of small agricultural enterprises. The relevance and timeliness of the chosen issue is determined by the slow and insufficient implementation of these innovations, which radically change the equipment, production technologies, even the properties of living organisms as important participants in agricultural production, and at the level of small agribusiness enterprises, since they also play an important role in it, along with large and medium-sized ones, where the situation with innovations is much better. Therefore, the purpose of the study was to identify such innovations, their essence and economic feasibility as a guarantee of preservation and competitive development, as well as to assess risks and obstacles and opportunities for their elimination. It has been established that the technological core of the fifth order is microelectronics, digital technologies and computer science, and the sixth order is nanotechnology and biotechnology, cognitive sciences. Ukraine has a significant potential for their development, which is manifested in a large number of globally recognized IT firms with high capitalization and growth trends; high-quality personnel; and well-known schools of animal breeding, genetics, and breeding. However, the achievements of the latter do not always find application in Ukraine due to the lack of orders from domestic producers and, consequently, funds to continue research. Moreover, small agricultural enterprises themselves are not sufficiently adapted to innovations with a high level of novelty. It was found that this is due to a lack of investment; poor awareness of owners and managers; traditionalism of specialists and employees; insufficient work on the Internet regarding information about innovations and their possible investment support, e-finance, e-commerce. However, it is precisely these innovations, new sources and methods of energy production, energy and resource conservation; precision agriculture and land reclamation; biotechnology and cognitive innovations that are the key to the competitive development of small agricultural enterprises in Ukraine and in the world agricultural markets. The article identifies online sources of relevant information in the Ukrainian segment of the Internet. It is substantiated that the source of investment in innovations can be grants from the Government of Ukraine, non-governmental organizations, and other international institutions (for example, the International Food Organization — FAO). It is also indicated that innovations in no way deny traditional activities, have their own sphere of manifestation and support them.

Ключові слова: техніко-технологічні пристрої, інновації, продуктивність, проекти, стартапи, інвестиції, гранти, стратегічні пріоритети, відновлення, модернізація.

Key words: technical and technological devices, innovations, productivity, projects, startups, investments, grants, strategic priorities, restoration, modernization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкурентоспроможний розвиток малих аграрних підприємств в умовах економіки знань має спиратися на масштабне використання інноваційних досягнень науки і техніки. Застосування інновацій в сільськогосподарському виробництві сприяє зростанню продуктивності праці; економії енергії і різних видів ресурсів; зниженню витрат і здешевленню продовольчої продукції і сировини; збільшенню обсягів урожаю і підвищенню ефективності роботи загалом. Саме інноваційний потенціал аграрних підприємств загалом і малих зокрема, який розуміється як сукупність нововведень та їх можливостей на перспективу, дозволяє їм конкурувати на національному та світовому ринках і досягати високих фінансово- та виробничо-економічних показників діяльності.

Однак в останні десятиріччя стрімкого розвитку набули нові за змістом і формами відкриття та розробки високих техніко-технологічних пристроїв — п'ятого і шостого. Відтак, вимагає змін організація та впровадження інноваційних розробок в аграрну діяльність. Так, якщо ще 25—30 років тому переважали окремі розробки, направлені на електрифікацію, механізацію, хімізацію виробництва, то зараз мова йде про автоматизацію, впровадження цифрових та віртуальних технологій. На

зміну минулим технічним завданням, заявкам на впровадження тощо прийшли бізнес-плани, інноваційні та інноваційно-інвестиційні проекти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що основні теоретико-методичні положення про сутність і значення інноваційних процесів, особливості та закономірності їх прояву в аграрних підприємствах висвітлені в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Йдеться про праці Боголіб Т.М., Величка О.П., Грановської В.Г., Ігнатенка М.М., Красноруцького О.О., Лаврука В.В., Леваєвої Л.Ю., Мармуль Л.О., Романюк І.А. та інших авторів.

Незважаючи на значний доробок названих та інших авторів, існує потреба у визначенні інновацій за рівнем новизни, тобто віднесенням їх до тих або інших техніко-технологічних укладів; за впливом на продуктивність виробництва та інші чинники аграрної діяльності; за стратегічними пріоритетами, сферами та інвестиційними джерелами впровадження. Це сприятиме подальшому пошуку ефективних форм та шляхів впровадження інновацій у діяльність аграрних підприємств.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності та змісту інновацій аграрних підприємств, у т.ч. відповідно до техніко-технологічних устроїв суспільної життєдіяльності, виявлення проблем та стратегічних пріоритетів, нових форм і шляхів впровадження співставно з очікуваними ефектами та можливими джерелами інвестування у вигляді грантів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нововведення в системі діяльності аграрних підприємств як джерела підвищення ефективності й продуктивності є тісно пов'язаними з іншими системами підприємницької діяльності, оскільки вони володіють через це синергетичними ефектами. Тісна інтеграція та кооперація всіх структурних підрозділів підприємства також направлена на їх досягнення і посилення інноваційних впливів, що також забезпечує ефективне функціонування, стійкий розвиток і конкурентні переваги на аграрних ринках.

У сучасних економічних умовах інновації визначаються, в основному, як форма або процес, впровадження новітніх технологій у виробництво, причому все частіше привносяться до цього й використання новітніх технологій і в процесі надання послуг і в системі управління сільськогосподарських підприємств [1—3]. Впровадження інноваційних технологій в аграрну діяльність та в системне управління нею, крім ефективності та конкурентоспроможності, дозволить підвищити якість продукції, послуг, робіт.

Загальновідомо, що аграрне виробництво в Україні функціонує як потужний міжгалузевий комплекс з вирощування сільськогосподарських культур і тварин, переробки сільськогосподарської сировини та виробництва готової продовольчої та іншої продукції. Його значення давно вже перейшло значення національного і набуло значення світового рівня. Однак в аграрному секторі країни конкурентоспроможність і прибутковість сільськогосподарських культур і тварин значно відрізняється у великих, середніх та малих підприємствах.

Часто вони знижуються в результаті дії чинників невизначеності, нераціонального використання наявних ресурсів, через коливання пропозиції й попиту на споживчих ринках [4, с. 82]. В умовах обмеження фінансових ресурсів та антикризового управління у малих аграрних господарських утвореннях відсутня можливість довгострокового планування виробничої діяльності, що призводить до зниження показників ефективності й конкурентоспроможності [5]. Наразі, це актуалізує пошук ефективних форм адаптації агробізнесу до реальних умов господарювання через впровадження інновацій, розробку інноваційних проєктів та управління ними.

У зв'язку з цим необхідно більш детальне вивчення не лише сутності категорій не "інновація", "нововведення", "інноваційний проєкт", але й рівня їх новизни, відповідності високим техніко-технологічним устроєм або належності до них. Перш за все, необхідно розглянути трактування цього поняття в Законі України "Про інновації" [6]. Відповідно до цього Закону, інновації — новостворені або поліпшені конкурентоспроможні технології, продукти або послуги, а також організаційні та технічні рішення адміністративного, комерційного або іншого характеру, які покращують структуру і якість виробництва і/або соціальної сфери [6].

У роботах вітчизняних науковців відзначається, що "інновації — створені або вдосконалені конкурентоспроможні технології (продукти або послуги), які використовуються в компанії в цей період" [7—9]. Інша точка зору на сутність інноваційної діяльності та інновацій полягає в тому, що "це зміни в технології, техніці або організації, які призведуть до вирішення деяких соціально-економічних проблем майбутньому".

З повагою відносячись до розробок вказаних та інших авторів щодо визначення інновацій, в загальному поділяючи наведені наукові підходи вчених, вважаємо за необхідне удосконалити ідентифікацію інновацій в аграрному виробництві, адаптувавши її його відтворювальної специфіки, масштабів розміщення та зв'язків з живою природою [10, с. 104]. На нашу думку, згідно вказаних вимог та специфікацій може мати сенс наступне визначення: інновації аграрних підприємств — це прогресивні зміни машин і обладнання, матеріальних та енергетичних ресурсів і живих організмів, технологій, організаційних структур, бізнес-процесів і управління з урахуванням спеціалізації, життєвого циклу, ринкових позицій, умов розміщення, інститутів забезпечення і досягнутого рівня конкурентоспроможності.

Впровадження інноваційних технологій та інших інновацій є можливим, отже, у процесі реалізації інноваційної діяльності [11, с. 59]. Інноваційна діяльність аграрних підприємств, у свою чергу, тісно пов'язана з функціонуванням всієї національної економіки і тому повинна враховувати застосовувані нормативно-правові й інші інституційні норми, загальний рівень інноваційності національного господарства. Так, відоме вітчизняне інтернет-видання "AgroPortal" опублікувало ТОП-10 аграрних інновацій за останнє сторіччя від американського історика і директора освітніх програм з сільського господарства в Державному університеті Північної Кароліни (AgroPortal, 04.07.2016 р.).

Першою він вважає поширення кооперативів як умова консолідації зусиль ті ресурсів. Потім іде гібридизація і селекція зернових культур, що призвели до зростання урожайності, а далі — трактори на газових двигунах, що сприяли підвищенню продуктивності праці. Замикають п'ятірку Адміністрація фермерських кредитів (1933 р.) та Служба захисту ґрунтів (1935 р.). На сьогодні це Служба охорони природних ресурсів Міністерства сільського господарства США, яка надає технічну допомогу фермерам у вигляді покривних культур; лісових буферів; речовини від вимивання тощо.

Наступну п'ятірку також починаючи з 30-х років минулого століття, формують електрифікація, штучне осіменіння тварин; пестициди, але із значними застереженнями пізніше (щодо ДДТ, оранжу та ін.). Всучасний періоду США штучним шляхом отримується 100% поголів'я індиків, 95% корів та 80% свиней. Замикають рейтинг біотехнології — від генетично модифікованих організмів (ГМО) до біоконтролю комах, а також комп'ютер та цифрові технології. Останні зробили можливими GPS-наведення для точного землеробства, управління худобою та фінансами. З інноваціями ХХІ ст. пов'язується розширення можливостей точного землеробства та ГМО; фармацевтичне виробництво; застосування мініатюрних камер, роботів і дронів.

Що стосується інновацій вітчизняних аграрних підприємств, то вказані тенденції з поправкою на певне

запізнення у частині електрифікації, впровадження нової техніки характерні для них також. Однак передові країни світу впроваджують інновації цифрової економіки, вищих техніко-технологічних устроїв. І якщо в США такі інновації, а це інформаційні технології і програмне забезпечення: займають 50—5% в їх загальному обсязі, то в Україні — 5—0,1%. Хоча за рівнем впровадження саме цифрових інновацій Україна належить до групи передових країн світу. Відносно цифрового урядування та адміністрування, — це взагалі передові позиції у Європі та у світі.

Доцільно нагадати, що п'ятий техніко-технологічний устрій (приблизно 1970—2010 рр.) спирається на досягнення мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, нових видів енергії і матеріалів, освоєння космосу і супутникового зв'язку. Основою є мікроелектронні елементи. У порівнянні з попереднім, він забезпечив не тільки підвищення продуктивності ресурсів і праці, удосконалення бізнес-процесів і зменшення витрат трансакцій, але й гнучкість та онлайн багатьох видів діяльності, призвів до індивідуалізації виробництва і споживання.

Шостий устрій, започаткований у 2010-роках, характеризується розвитком нанотехнологій, нанообладнання і наноматеріалів, нанотехніки, молекулярної й нанофотоніки; біотехнологій; інформаційних технологій, штучного інтелекту (ШІ), когнітивних наук і соціогуманітарних технологій; конвергенції нано-, біо-, інфо- і когнітивних технологій. Інша назва — НБІКС-конвергенція або NBIC. Основоположними чинниками є нанотехнології, клітинні технології. Впровадження його інновацій, навіть порівняно з попереднім укладом, дозволить різко знизити енерго- та матеріалоємкість виробництва; конструювати матеріали й організми із наперед заданими властивостями.

Слід сказати, що в Україні, навіть не зважаючи на загрози війни, значна кількість ІТ-фірм і стартапів зберегли тут свої локації. Цьому сприяли чинники державної підтримки, помірних податків, цін на оренду, вільний і не дорогий доступ до інтернету, відомі наукові школи й талановиті наукові школи з програмування і цифровізації [12, с. 27]. Це свідчить про великий потенціал впровадження інноваційних розробок в інших галузях, зокрема, в аграрній сфері економіки. І якщо у великих агрохолдингах та агрокорпораціях вони впроваджуються досить активно, то в малих і середніх є достатньо проблем. Це пов'язано, насамперед, з дефіцитом фінансових та інноваційних ресурсів; ризиками використання й експлуатації; недостатньою інноваційністю фахівців і власників агробізнесу; поганою інформованістю; недостатнім використанням безплатних інформаційних сервісів та інших чинників цифрової економіки та комерції.

Тому велике значення має продовження роботи консультативних центрів при обласних та районних управліннях (департаментів) агропромислового розвитку Міністерства аграрної політики та продовольства; в аграрних закладах вищої середньої спеціальної і технічної освіти. Важливими є громадські асоціації й організації [13, с. 78]. Також це створення та робота відповідних онлайн платформ, сайтів та періодичних видань; проведення конкурсів, рейтингів і семінарів; тематичних виставок і ярмарків; онлайн бірж і продажів, магазинів і маркетплейсів.

Так, такими інформаційними онлайн платформами є Latifundist.com, AgroPortal, SuperAgronom.com, Elevatorist.com, Traktorist.ua, Kurkul (онлайн асистент фермера), Агроексперт, AgroPolit.com, Агромакет, Agrorobota.com.ua, Земляк, Час змін, ГоловбухАгро, дашборд як інформаційна панель у LIGA360, Agritechnica 2022, Джерелами інвестицій у інновації вищих технологічних устроїв можуть бути грантові кошти національного й іноземних урядів; організація аграрних стартапів та розробка інноваційно-інвестиційних проєктів. Інформація про них також є на інформаційних онлайн сторінках як державних установ, так і просто спеціалізованих платформ.

Зокрема, у рамках виставки Agritechnica 2022 було представлено 10 провідних розробок року у сфері інноваційних агротехнологій, які пропонуються іноземними розробниками на вітчизняний ринок. Це автоматизована система збору фруктів з допомогою збиральних машин, інноваційної комбінації дронів та засобів логістики; системи огляду бездоріжжя; загальна карта покриття для бездротового зв'язку; "підключений білок" — пропонує повну прозорість вирощування сільськогосподарських культур — від виробників до трейдерів і покупців; контрольоване рядкове землеробство.

Велике інноваційне значення мають розробки про потенціал та перспективи використання водню в сільському господарстві; концепція гібридної трансмісії — для підвищення потужності та вантажопідйомності тракторів; інтегроване управління дрейфом для засобів захисту рослин від шкідників і бур'янів (ЗЗР); автоматизація сільськогосподарських процесів на основі машинного навчання; точкове землеробство. Інноваційну, соціальну та екологічну спрямованість мають проєкти аграрії війни, агроекспедиція 2023, мистецтво живлення рослин, антикарантин, кліматоконтроль, агроклініка. Вони реалізуються на названих вище сайтах або онлайн платформах [14, с. 86].

Одним із прикладів дієвості та користі цифрових інновацій є Державний аграрний реєстр (ДАР). Саме там без бюрократичних зволікань і корупції можна зареєструвати заявки на участь у грантових програмах та здійснити інші адміністративні дії. У межах першого циклу грантової підтримки було відібрано 138 заявок із 212 (тобто 65% або 2-ї з 3-х) від фермерів та виділено 1,73 млн дол для модернізації й адаптації сільського господарства до умов і викликів війни. У пріоритеті виявилось придбання сучасних тракторів, сонячних панелей, спеціалізованого виробничого та переробного обладнання).

Другий цикл грантової підтримки у 2024 р., що фінансується Європейським Союзом, направлений на підтримку мікро— та малих аграрних підприємств, кооперативів та асоціацій для забезпечення стійкості виробництва, покращення засобів для існування, збільшення зайнятості сільського населення і розвитку сільських територій. Гранти будуть виплачуватися в гривні обсягом до 10 і 25 тис дол.

У 2024 р. діє принаймні 10 грантових програм, які фінансуються як державою, так і міжнародними коштами. Це на відновлення українських фермерів; для ветеранів та членів їх сімей; на переробне підприємство; на теплицю; на власну справу; на сад; для розробки і впровадження інструментів змішаного фінансування агропідприємств; на розвиток експортноорієнтованої переробки зернових, олійних і бобових культур; домо-

господарствам, що здійснюють сільськогосподарську діяльність, дрібним фермерам; для підтримки сільського господарства. Всі програми мають сайти у відкритому доступі, де представлені умови надання, напрями, зміст, обсяги та грантонадавачі [15].

У 2023 р. це Співфінансування проєктів вітамінізації борошна від USAID АГРО; безповоротної допомоги для органічних виробників Львівщини; Грант на теплицю від еРОБОТА; на сад від еРОБОТА; для аграріїв та виробників продуктів харчування. Також це гранти на мінеральні добрива для українських фермерів від USAID; для малих та середніх фермерських підприємств від MERCY CORPS.

У 2022 р. актуальними були такі грантові програми: програма для виробників органічної продукції; кошти для мікробізнесу; грант для експортерів; програма для дрібних та фермерів-одноосібників; допомога тваринникам; програма для фермерів-військових; грант на розширення агробізнесу; субгранти для малих та середніх агропідприємств; програми для жінок-фермерок.

Як правило, всі пропоновані гранти націлені на досягнення певної мети. Крім підтримки розробки та впровадження інновацій для конкурентоспроможного розвитку, що є предметом даної статті, це можуть бути підтримка певних категорій населення; галузеві; підтримка стартапів, проєктів, експорту та ін. Також треба мати на увазі, що гранти мають обмежені терміни для подання заявок. Певні вимоги до змісту мають власне грантові заявки [16—17]. Нарешті, для грантової допомоги діють правила оподаткування.

Зберігають значення як вагомі джерела доходів агротуризму й органічне сільське господарство. Ужитково-прикладне мистецтво, автентичні ремесла й крафтові виробництва також є провідними стратегіями у розвитку малих і середніх підприємств. Спірними будуть права на водні ресурси, особливо в умовах їх дефіциту та потепління клімату; інші ресурси; екологічні вимоги й відповідності [18]. Слід враховувати й те, що в останній період спостерігається збільшення частки фахівців жінок в аграрних підприємствах, яке має тенденцію до збереження. Його можна віднести також до наслідків інновацій, які значно вплинули на особливості зайнятості у сільському господарстві й особливості розміщення трудових ресурсів загалом та продуктивність праці зокрема.

ВИСНОВКИ

У дослідженнях інновацій малих аграрних підприємств та інших підприємств агросфери України вже недостатньо обмежуватись встановленням фактів їх загальної важливості. На часі є розподіл за рівнем новизни та виокремленням оцінки впроваджень тих з них, які забезпечують докорінну перебудову бізнес-процесів та зростання потенціалу збереження й конкурентоспроможного розвитку відповідно до світових тенденцій. Це спонукає визначення чинників підтримки та ризиків, обмежень та відповідностей, стратегічних пріоритетів та перспектив інновацій вищих техніко-технологічних устроїв у малих аграрних підприємствах.

Серед пріоритетних напрямів — автоматичне обладнання, автоматичні трактори й робототехніка; точне землеробство і безпілотні літальні апарати; біо- і нано- та клітинні технології; нові джерела енергії і матеріали; когнітивні науки в організації аграрного підприємництва

та сільських територій; інформатика та цифровізація документообігу; онлайн банкінг і електронні фінанси; онлайн торгівля або електронна комерція. Саме ці та інші важливі напрями можуть бути запорукою для конкурентоспроможного розвитку вітчизняних аграрних підприємств у національному та світовому вимірі.

Значною інвестиційною підтримкою їх впровадження може бути суттєва грантова підтримка, яку надає Уряд України, неурядові організації, міжнародна спільнота. При цьому зберігають своє значення й традиційні напрями діяльності — народні промисли з виробництвом товарів ужитково-прикладного мистецтва; агротуризм; крафтові виробництва. На них також поширюється грантова підтримка. Необхідно зазначити, що робота з грантами має певну специфіку. Це може скласти предмет окремого дослідження. Всебічного розвитку потребують і розробки нових форм організації інноваційної діяльності і аграрних стартапів; доцільності інновацій не лише як модної даності або загальний тенденції, але, насамперед, нагальній необхідності.

Література:

1. Маматова Л.Ш. Розвиток інноваційної діяльності України в міжнародному контексті. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: економічні науки. 2018. № 36. С. 279—291.
2. Мармоль Л.О., Величко Т.Г., Рогатина Л.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 47—51.
3. Уткіна Ю.М., Остапук Б.Я. Інноваційний розвиток у механізмі забезпечення глобальної конкурентоспроможності підприємств. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 61. С. 167—173.
4. Нестерчук Ю.О., Соколюк С.Ю. Ефективність інноваційної діяльності підприємств аграрно-промислового виробництва. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 80—85.
5. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (дата звернення: 12.11.2023).
6. Про інноваційну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 36, ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
7. Лаврук В.В. Інвестиційне забезпечення інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві: теорія, методологія, практика. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 380 с.
8. Красноруцький О. О., Грищенко В. А. Маркетинг взаємодії в розвитку інноваційного та ринкового потенціалу підприємства рослинницького напрямку. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2018. Вип. 191. С. 37—51.
9. Іщенко Н.А. Сучасний стан та фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 320—325.

10. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. Економіка АПК. 2021. № 3. С. 97—111.
 11. Квятко Т.М., Мандич О.В., Сєвідова І.О., Бабко Н.М., Романюк І.А., Вітковський Ю.П., Микитась А.В. Маркетингові дослідження: навч. посібник. Харків: ХНТУСГ, 2020. 163 с.
 12. Мармуть Л.О. Принципи та механізми управління й регулювання розвитку трудових ресурсів аграрних підприємств. Економічний вісник університету. Вип. 40. 2019. С. 25—31.
 13. Шендерівська Л.П., Кваско А.В. Напрями розвитку інноваційного потенціалу підприємств. Економічний простір. 2021. № 166. С. 74—80.
 14. Ігнатенко М.М. Формування інформаційної безпеки підприємств і організацій в умовах автоматизації обліку та фінансової звітності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4. С. 84—88.
 15. Гранти для розвитку аграрного бізнесу в Україні. URL: <https://www.grantsense.com.ua/blogs/granti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu-v-ukrayini>
 16. Мармуть Л.О., Коваленко І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 62—69.
 17. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework. European Journal of Sustainable Development. 2023. Vol. 12. Is. 1. Pp. 180—198.
 18. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), Vol. 8, Issue-3, September 2019. P. 7124—7132.
- References:
1. Mamatova, L.Sh. (2018), "Development of innovation activity of Ukraine in the international context", Visnyk Pryazov's'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichni nauky, vol. 36, pp. 279—291.
 2. Marmul', L.O. Velychko, T.H. and Rohatina, L.P. (2016), "Strategic management of financial and economic security of agrarian and food enterprises", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (34), pp. 47—51.
 3. Utkina, Yu.M. and Ostapiuk, B.Ya. (2018), "Innovative development in the mechanism of ensuring the global competitiveness of enterprises", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 61, pp. 167—173.
 4. Nesterchuk, Yu.O. and Sokoliuk, S.Yu. (2018), "Efficiency of innovative activity of enterprises of agro-industrial production", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika, vol. 5 (70), no. 23, pp. 80—85.
 5. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.YU. and Romaniuk, I.A. (2020), "Information support of organisational and economic priorities of development of farms and agricultural enterprises", Efektyvna ekonomika, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (Accessed 20 March 2024).
 6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovation activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (Accessed 20 March 2024).
 7. Lavruk, V.V. (2010), Investytsijne zabezpechennia innovatsijnykh proektiv v ahropromyslovomu vyrobnytstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka [Investment support of innovative projects in agro-industrial production: theory, methodology, practice], Aksioma, Kam'ianets'Podil's'kyj, Ukraine.
 8. Krasnoruts'kyj, O.O. and Hryshenko, V. A. (2018), "Interaction marketing in the development of innovative and market potential of the plant growing enterprise", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, vol. 191, pp. 37—51.
 9. Ischenko, N.A. (2020), "Current state and financing of innovative activity of enterprises in Ukraine", Problemy ekonomiky, vol. 4, pp. 320—325.
 10. Shpykulyak, O.H. Ihnatenko, M.M. and Shvets', A.A. (2021), "Conceptual assessments of the implementation of the principles of inclusive development of rural areas with the participation of agricultural holding integrated formations", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 97—111.
 11. Kviatko, T.M. Mandych, O.V. Sievidova, I.O. Babko, N.M. Romaniuk, I.A. Vitkovs'kyj, YU.P. and Mykhtas, A.V. (2020), Marketynhovi doslidzhennya [Marketing research], KHNTUSH, Kharkiv, Ukraine.
 12. Marmul, L.O. (2019), "Principles and mechanisms of management and regulation of development of labor resources of agrarian enterprises", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 40, pp. 25—31.
 13. Shenderivs'ka, L.P. and Kvasko, A.V. (2021), "Directions of development of innovative potential of enterprises", Ekonomichnyj prostir, vol. 166, pp. 74—80.
 14. Ihnatenko, M.M. (2017), "Formation of information security of enterprises and organizations in the conditions of automation of accounting and financial reporting", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 4, pp. 84—88.
 15. Grantsense (2024), "Grants for the development of agrarian business in Ukraine", available at: <https://www.grantsense.com.ua/blogs/granti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu-v-ukrayini> (Accessed 20 March 2024).
 16. Marmul, L.O. and Kovalenko I.V. (2008), "State regulation of investment activities of processing enterprises of the agro-industrial complex", Ekonomika APK, vol. 12, pp. 62—69.
 17. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. Romaniuk, I. et al. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", European Journal of Sustainable Development, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.
 18. Ihnatenko, M. Antoshkin, V. Krukovska, O. Malyshko, V. and Marmul, L. (2019), "Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness", International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), vol. 8, no. 3, pp. 7124—7132.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024 р.